

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИБОРЧОЇ ПРОГРАМИ КАНДИДАТА В ПРЕЗИДЕНТИ НАН УКРАЇНИ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ СЕРГІЯ ВАСИЛЬОВИЧА КОМІСАРЕНКА

Шановний Володимире Павловичу! Шановні колеги!
Я дуже коротко поділюся з вами своїми поглядами і думками про те, як я бачу розвиток Національної академії наук України.

Східна мудрість каже: «Кожна людина повинна мати мету». Моя мета — відновити престиж НАН України, який вона здобула під керівництвом академіка Б.Є. Патона у 1960–1980-х роках і ще раніше за часів академіка О.В. Палладіна, і створити умови для початку прогресу в установах нашої Академії, маючи передусім на увазі виклики, пов'язані зі стрімким розвитком наук про життя, інформаційних технологій, з широким використанням уже найближчим часом 5G- та 6G-технологій, а також штучного інтелекту.

Ми сьогодні є свідками, як завдяки бурхливому прогресу наук про життя відкриваються фантастичні перспективи не лише в медицині та біотехнологіях, а й в економіці, сільському господарстві, кібернетиці тощо. І хоча мені, зрозуміло, ближчі саме науки про життя, я добре розумію, наскільки важливими для нашої Академії і для нашої країни є інші науки — математика, фізика, матеріалознавство, науки про Землю, хімія. Не можна забувати і про суспільні та гуманітарні науки, які вивчають нашу мову, культуру, історію, аналізують стан нашої економіки і суспільства, суспільства з економічно необґрунтованою і неприйнятною нерівністю та масштабною бідністю. І це при тому, що Україна має величезний, генетично визначений інтелектуальний потенціал, родючі землі, унікальні природні ресурси і сприятливий помірний клімат.

З огляду на те, що в Академії зосереджені чи не найкращі фахівці нашої країни у практично всіх галузях науки, а також на системну і міждисциплінарну побудову наукових досліджень, НАН України має стати справжнім мозковим центром, екс-

першим центром для допомоги керівництву держави у прийнятті стратегічних рішень з найширшого кола проблем. Національна академія наук України повинна стати загальним генератором науково-технічного прогресу і ноосферних стратегій розвитку суспільства і національної економіки. Науковці НАН професійно й політично готові брати участь у формуванні суспільного світогляду: політичної доктрини й стратегії соціально-економічного розвитку. На жаль, у суспільстві зараз немає розуміння ролі науки, проте є прагнення звести її функції до впровадження прикладних розробок у бізнес-практику.

Світова наука не має міждержавних кордонів і національних бар'єрів. Вона створюється вченими різних країн і є надбанням усіх держав. Науковці НАН України, як і їхні колеги в інших країнах, мають виконувати чотири найважливіші функції: 1) отримання нових знань; 2) використання надбань світової науки і техніки на благо своєї країни; 3) підготовка наукової зміни; 4) поширення в суспільстві знань та популяризація досягнень науки. Але найпершим завданням вченого є все ж здобуття нових знань, тому фундаментальні дослідження становлять основу наукової діяльності.

Коротко зазначу, якими я бачу першочергові кроки новообраного президента НАН України.

По-перше, це перетворення Президії НАН України на по-справжньому колегіальний орган управління Академією, повернення їй багатьох повноважень і функцій, які зараз перебало на себе Бюро Президії. У Статуті НАН України та в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» записано, що в період між Загальними зборами саме Президія здійснює керівництво Академією. Однак, маючи 16-річний досвід роботи у Президії, можу констатувати, що вона практично не відіграє керівної ролі, ніякі важливі стратегічні питання не розглядаються на її засіданнях. Бюро Президії приймає ті рішення, які диктує президент (щоправда, Борис Євгенович, слід віддати йому належне, дослуховувався до порад, але все одно рішення приймав одноосібно). Вважаю, наступний президент має

повернутися до колегіального управління Академією.

По-друге, для відновлення престижу Академії (не формального, а реального) необхідно забезпечити постійний і плідний діалог з найвищим керівництвом країни, урядом, парламентом, а також докласти зусиль для втілення у життя основних положень законодавства України щодо наукової діяльності. Напевне, хоча б один з членів Президії НАН України має бути постійним представником Академії в керівних органах.

По-третє, до уряду потрібно донести необхідність активізувати участь Академії у міжнародному науково-технічному співробітництві на міжурядовому рівні, на рівні міжнародних організацій, а також національних академій та професійних об'єднань учених, яке зараз є незадовільним. Угоди між нашою та іншими академіями світу є, але більшість з них не працює.

Визнаючи всю важливість прикладних досліджень, головний акцент в Академії ми маємо зробити на фундаментальних, особливо міждисциплінарних дослідженнях. Потрібно вдосконалити систему оцінювання наукових установ та окремих учених і пов'язані з нею алгоритми фінансової підтримки. Ця система повинна стати диференційованою, враховувати специфіку різних галузей знань, оскільки не можна за одними правилами оцінювати інститут, зосереджений на фундаментальних дослідженнях, установу прикладного профілю та музей, ботанічний сад чи бібліотеку.

Вкрай актуальною для Академії є проблема відпливу молодих кадрів. Я, до речі, не згоден з часто висловлюваною думкою, що в науці зараз немає молоді. Наприклад, у нашому інституті молодь є, чудова талановита молодь. Якщо будуть гідні умови для наукової праці, її буде ще більше. А ось науковців середнього покоління, тих, хто був молодим 10–20 років тому, дійсно дуже мало. Тобто проблема полягає в тому, що молоді вчені найчастіше знаходять собі роботу за кордоном. Для її вирішення слід започаткувати програму повернення молодих талановитих вчених в Україну, для чого вжити низку дієвих соціально-економічних за-

ходів, забезпечивши їм житло, гідну зарплату, перспективи кар'єрного зростання. Загалом в установах Академії молодих талановитих вчених потрібно сміливіше висувати на керівні посади.

Одним з найгостріших питань для НАН України є рівень її фінансування. Вважаю, для того, щоб наші вчені могли ефективно працювати на світовому рівні, фінансування установ має бути збільшено не менш як у 2–3 рази. Академія повинна наполягати на виконанні чинного законодавства, в якому передбачено, що держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні, не нижчому за подвійну середню заробітну плату у промисловості, і забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менш як 1,7 % ВВП.

Поза тим є також інші джерела наповнення бюджету НАН України. Насамперед це експертна діяльність в інтересах вітчизняних та міжнародних замовників. Нам потрібно поступово і колегіально переконувати наш уряд і бізнес, що Академія наук — це головний міждисциплінарний експертний центр в Україні. Тільки в Академії будь-яку проблему можна розглянути комплексно, з усіх боків, інших таких структур немає.

За умови розумної інвестиційної політики в країні впровадження інноваційних розробок може давати значні доходи, але таку ефективну інноваційну систему нам ще тільки належить створити, і для цього знов-таки критично важливою є ефективна комунікація Академії з органами влади та бізнесом. Крім того, ми не до кінця використовуємо потенціал залучення грантових коштів від міжнародних програм, а тому важливим завданням є прискорення адаптації наших учених до нових правил рамкової програми ЄС «Горизонт-Європа», яка прийде на зміну програмі «Горизонт-2020». Заслугує на увагу ще одна можливість значного збільшення фінансування Академії — поширене за кордоном фінансування типу ендаумент. Це форма фінансування, за якої пер-

винний капітал цільового фонду залишається недоторканим, а на статутні цілі витрачається капітал з прибутку. Я не буду зараз зупинятися на цьому, з деталями можна ознайомитися в Інтернеті. Для НАН України ендаумент виглядає привабливим і цілком можливим, але його запровадження потребує внесення змін у відповідне законодавство, що зайвий раз підтверджує виняткову важливість ефективної комунікації з найвищим керівництвом України, урядом і парламентом.

Критичною для фінансового забезпечення Академії є її взаємодія з промисловістю. Ми часто згадуємо, що за структурою НАН України нагадує німецьке Товариство імені Макса Планка. Однак у ФРН є й інша організація, досвід діяльності якої варто вивчити і, можливо, скористатися. Це найбільша європейська організація у сфері прикладних досліджень — Товариство імені Фраунгофера, яке підтримує рівновагу між інноваційними прикладними проектами та фундаментальними теоретичними дослідженнями. Натомість зараз зусилля Академії щодо співпраці з флагманами вітчизняної промисловості залишаються майже завжди без відповіді і фінансуються за кошти НАН України. Наприклад, наші профільні інститути багато зробили для подовження термінів експлуатації енергоблоків українських АЕС, але «Енергоатом» не фінансує генеральну угоду з Академією. Переконаний також, що роботи в рамках Цільової науково-технічної програми оборонних досліджень НАН України мають фінансуватися коштом Міністерства оборони України, а не Академії. Отже, таке розуміння співпраці з боку великих промислових підприємств потрібно кардинально змінювати.

Дуже важливою для Академії є взаємодія з провідними університетами. І це має бути рух в обох напрямках, який передбачатиме спільну підтримку найважливіших наукових проектів, залучення провідних учених Академії для читання лекцій, а провідних університетських викладачів — до роботи в установах НАН України. Питома вага академіків і членів-кореспондентів з університетів у складі Академії повинна істотно збільшитися.

Окремою проблемою є охорона інтелектуальної власності. У нас в Академії на це питання звертають дуже мало уваги, а ситуація з патентуванням виглядає дещо абсурдно. Ви не зможете отримати міжнародний патент, доки не оформили національний патент, а коли ви отримуєте національний патент, то фактично розкриваєте ваше відкриття.

Нарешті, з огляду на зміни, які відбуваються зараз в організації наукових досліджень в Україні, критичного значення набуває тісна взаємодія Президії НАН України з Національним фондом досліджень, його Науковою радою та Наглядовою радою. Я вважаю, що

спільно з урядом ми маємо в найкоротші терміни виробити стратегію найефективнішого використання наявних бюджетних ресурсів на проривних напрямках.

І насамкінець питання, яке ми з вами досить часто обговорюємо, але все ж не надаємо йому належної ваги, — зв'язок науки і суспільства. Причому цей зв'язок має бути органічним. Коли суспільство починає краще розуміти науку, воно її підтримує, і в цьому разі буде легше домогтися належного фінансування наукової діяльності.

Дякую за увагу!